

Op weg naar 3D-ordering

Hoe draagt een praktijkgemeenschap

daaraan bij?

Op 17 maart 2015 hebben vertegenwoordigers namens het Rijk, de provincies, de gemeenten en de waterschappen het "Convenant bodem en ondergrond 2016-2020" ondertekend. "De provincies en gemeenten betrekken bij het opstellen of actualiseren van hun ruimtelijke plannen zoveel mogelijk de ondergrond en beschouwen de boven- en ondergrond als één geheel (3D-ordering)" is een doelstelling in het convenant. Kan een werkvorm als praktijkgemeenschap daarbij helpen en zo ja hoe?

Oplossingsruimte in de ondergrond

Het is niet voor niets dat het "Uitvoeringsprogramma bodemconvenant" provincies en gemeenten aanspreekt om ondergrond te betrekken bij de opstelling van ruimtelijke plannen. Voor de grote opgaven van ruimte ligt een deel van de oplossing in de ondergrond. Denk aan een klimaatbestendige inrichting, de transformatie van woon- en werkgebieden die 40-50 jaar oud zijn, de ruimtelijke inpassing van de energietransitie, de toekomstige voedselproductie, de creatie van omgevingen die gezondheid bevorderen en de combinatie van functies in de beperkte ruimte binnen bebouwde gebieden. Bovendien hebben we afgelopen jaren gezien dat vragen in de diepere ondergrond (opslag CO₂, aardgaswinning, waterinjecties en schaliegas) van grote invloed zijn op bovengrondse ontwikkeling en gewenste kwaliteiten.

Ondergrondskundige als katalysator

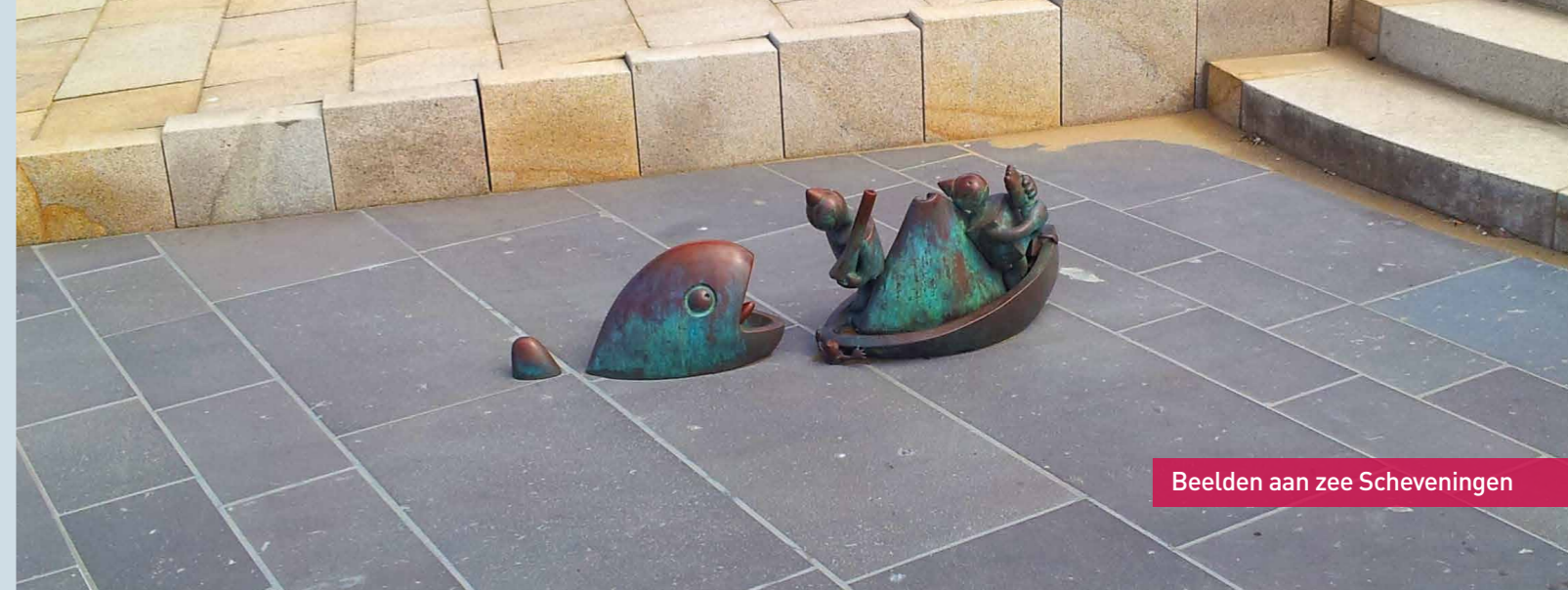
Ruim tien jaar werken aan verbreding van het bodembeleid en het leggen van de verbinding tussen onder- en bovengrond heeft ons veel geleerd. De praktijken uit de praktijkgemeenschap zijn illustratief. De grootste successen zitten op die plaatsen waar ruimtelijke ordenaars, veelal gestimuleerd door ondergrondskundigen, daadwerkelijke interesse tonen in de ondergrond en inzien dat het voor hun werk cruciaal is om de ondergrond vroegtijdig, kansgericht en samenhangend mee te nemen.

Torentjes

Het ontwikkelingsmodel ondergrond, ook wel torentjesmodel genoemd, biedt een spiegel én een ontwikkelingslijn voor zowel individuen als organisaties die toe willen naar 3D-ordering (toren 4 en 5). Kijk in die spiegel en vraag je af bij welke toren je nu zelf staat en waar je organisatie staat als het gaat om de samenwerking tussen ondergrond en ruimte. De meeste praktijken uit de Praktijkgemeenschap

"Voor de grote opgaven van ruimte ligt een deel van de oplossing in de ondergrond."

ondergrond bevinden zich in de omgeving van toren 3, waarbij deelnemers in hun wijze van denken en handelen vaak verder zijn dan de praktijk waarin ze werken. We gebruiken dit torentjesmodel om de vraag te beantwoorden hoe een praktijkgemeenschap past binnen het nieuwe Convenant bodem en ondergrond.

Beelden aan zee Scheveningen

Praktijkgemeenschappen op maat

Gezien de grote verschillen in kennis en ervaring in de samenwerking tussen ondergrond en ruimte onderscheiden we "niveaus" waar een praktijkgemeenschap op kan insteken.

Het eerste niveau ("oriëntatie") zijn de mensen en organisaties, die aan de lin-

kerkant van het spectrum (toren 1 en 2) staan. Voor hen is de uitdaging om ondergrond en bovengrond meer samenhangend te beschouwen. De nieuwe Omgevingswet stimuleert die beoogde samenhang. Samen leren en leren van elkaars praktijk is een gewaardeerd hulpmiddel. Op dit niveau is belangrijk dat dit leren sterk op praktijksituaties

is gericht: zien hoe de burens het doen, projecten analyseren en bespreken, hulpmiddelen direct toepassen in projecten, etc. Centraal staat kennisopbouw zowel over de ondergrond als over het benodigde netwerk en het verloop van ruimtelijke planprocessen. De deelnemers komen vooral uit ondergrond en samenhangende disciplines

Torentjesmodel

Het torentjesmodel schetst het ontwikkelproces dat ruimte en ondergrond doorlopen om te komen van een situatie waarin er nauwelijks kennis en ervaring met het andere werkveld is (toren 1) tot een (ideale) situatie waarin het verschil tussen onder- en bovengrond er niet toe doet en het altijd vanzelfsprekend is dat ruimte en ondergrond elkaar nodig hebben (toren 5). Om van toren 1 naar toren 5 te komen, onderscheidt het model de volgende stadia:

Bewerking H2Ruimte van Ontwikkelingsmodel ondergrond opgesteld in opdracht van SKB door provincies Zeeland, Overijssel en gemeente Rotterdam

Het torentjesmodel is een hulpmiddel om een inschatting te maken van vaardigheden en kennis van mensen en organisaties in de samenwerking tussen ruimte en ondergrond. Een randvoorwaarde voor succesvol samenwerken is dat beide partijen zich in dezelfde toren bevinden of bewust zijn dat er verschillen zijn in wie waar zit. Die verschillen moeten eerst overbrugd worden om samen verder te komen op weg naar een volgende toren. Een toren overslaan kan niet: kennis en ervaring groeit niet zo snel dat met zevenmijlslaarzen het pad is af te leggen. Zoals topsport 10.000 uur training vraagt, zo vraagt toren 4 (en 5) bereiken vanuit toren 1 of 2 veel inspanning.

(zoals water en ecologie). De metafoer van de "brugklas" is van toepassing. Een nieuwe wereld met veel leren, elkaar leren kennen, vrienden vinden, vrienden worden en samen spelen.

Op niveau twee ("verbinden") is de kennis over de samenhang in de ondergrond op orde, maar blijft het netwerk richting ruimte achter (van toren 2 naar toren 3). De relaties met ruimte zijn nog onvoldoende ontwikkeld én ruimte is zich onvoldoende bewust van de kansen, die de ondergrond biedt. In een dergelijke praktijkgemeenschap ligt het accent op hoe een productief netwerk te ontwikkelen en een vruchtbare samenwerking met ruimtelijke ordening aan te gaan. De deelnemers zijn in staat te reflecteren op praktijken

"Kijk in de spiegel en vraag je af waar je organisatie staat in de samenwerking."

("reflectie op actie"). Deelnemers komen vanuit ondergrond, maar kunnen ook vanuit ruimte, water, milieu en natuur komen. De metafoer van de "eindexamenklas van de middelbare school" is van toepassing. Er is een stevige kennisbasis, mensen hebben veel gemeen op het gebied van kennis en ervaring en zijn zoekende naar hoe ze de grote wereld in zullen gaan.

Op het derde niveau ("verdiepen") ligt de lat hoog met 3D-ordening. Deelnemers bevinden zich in de buurt van toren 4 en hebben de ambitie om toren 5 als reguliere praktijk te zien. In deze praktijkgemeenschap trekken ondergrond en ruimte samen op. Afkomst doet er niet toe. Deze gemeenschap gaat over nieuwe aanpakken, nieuwe opgaven, veranderende rollen van publieke en private partijen in een energieke samenleving, waardecreatie, experimenten en innovatie. De deelnemers zijn er van overtuigd dat ze anderen in de gemeenschap nodig hebben om verder te kunnen komen in hun ontwikkeling. De deelnemers komen ook in de keuken bij elkaar ("reflectie in actie"). De metafoer van "een gilde van meesters" is van toepassing: mensen met een hoge graad van vakbekwaamheid die koploper willen zijn en blijven

en beseffen dat ze elkaar daarvoor nodig hebben.

Vervolg op praktijkgemeenschap

Het Uitvoeringsprogramma van het Convenant bodem en ondergrond 2016-2020 stimuleert de totstandkoming van praktijkgemeenschappen regionaal en themagericht. Gezien het resultaat van deze praktijkgemeenschap zal vanuit het uitvoeringsprogramma gekeken worden hoe deze werkvorm een vervolg kan krijgen.

Wil je meer informatie over het Uitvoeringsprogramma bodemconvenant

Astrid Slegers

Projectleider ondergrond

Uitvoeringsprogramma
Bodemconvenant

aslegers@brabant.nl

Romeinse nederzetting Forum Hadriani in Voorburg

De initiatiefnemers

Henk Werksma heeft de Praktijkgemeenschap van de grond getrokken. Na twee bijeenkomsten heeft hij het stokje doorgegeven aan zijn collega Henk Puylaert. Wat waren hun ervaringen?

Henk Werksma

Henk Puylaert

[Henk W.] Waar zat jouw drive om de praktijkgemeenschap te starten?

Op het Flexival 2014, een vrolijk én inhoudelijk congres op het raakvlak van ondergrond en ruimte, vond een sessie plaats over de 'visie op de ondergrond als handelingskader'. In deze sessie spraken overheden over hun opgestelde visies. Hun conclusie: wij willen een leer- en werkomgeving om ervaringen te delen rondom de implementatie van de ondergrond in de (ruimtelijke) praktijk. Informeel werd dat verzoek bij mij neergelegd. 'Werksma, dit is echt iets voor jou. Pak het maar op!'

En jij was gelijk enthousiast?

Jazeker! Ik herkende de behoefte en zag de potentiële meerwaarde van een praktijkgemeenschap. Ik had diverse trajecten begeleid om te komen tot een visie op de ondergrond. Maar ik zag ook duidelijk de worsteling van betrokken partijen: hoe passen we een 'visie op de ondergrond' nu toe in planontwikkeling en projecten? Of anders gezegd hoe komen wij nu van papier naar de praktijk? Vanuit die vraagstelling is het unieke concept van de praktijkgemeenschap ontstaan: een mix van inhoud, praktijk-cases, intervisie en coaching.

Hoe heb je die ingrediënten vertaald naar een samenhangend geheel?

Er is vanaf de eerste bijeenkomst een stevig fundament gelegd voor de gemeenschap als geheel en voor de deelnemers individueel. Als gemeenschap hebben we een zogenaamde 'intrigerende vraag geformuleerd'. Een vraag die energie geeft en die samenbindend is. De totstandkoming van deze vraag aan

sich was al een leerzaam proces. Zo stond in de eerste formuleringen de ondergrond centraal. Echter; na een half uur scherpe discussie bleek niet de ondergrond centraal te moeten staan, maar de gebiedsopgave. Belangrijk! In alle vervolgsessies was de focus gericht op de bijdrage aan gebiedsopgaven.

En wat was het fundament voor de individuele deelnemers?

Zij waren allemaal verplicht om een eigen case in te brengen. Een project waaraan ze in hun eigen praktijk werken. Voor die praktijk hebben de deelnemers een 'waanzinnig belangrijke doelstelling' geformuleerd. De idee hierachter: als je je focust op één doel is de kans groot dat je dit haalt. Weet je wat zo grappig was? Het bleek verschrikkelijk lastig te zijn om één waanzinnig belangrijk doel te formuleren. Uiteindelijk kwamen de doelstellingen wel boven tafel. Ze gaven energie en richting aan de praktijken van de deelnemers. En de doelstellingen hielpen weer om onze intrigerende vraag te beantwoorden.

[Henk P.] Wat was uit jouw perspectief de grootste winst van deze praktijkgemeenschap?

De grootste winst is dat deelnemers het accent gingen verleggen van kennis naar kennissen. In de zoektocht om verbindingen te leggen tussen ondergrond en ruimte, startten vrijwel alle deelnemers bij de inhoud. Hoe kunnen we onze kennis inzetten, verknopen en agenderen? Gedurende de looptijd van de praktijkgemeenschap groeide het inzicht en besef dat er met die kennis niet zoveel

mis is. Waar het vaak mis zat, was op het niveau van kennissen. Hoe lopen de hazen? Welke kennissen heb ik binnen en buiten mijn project en organisatie? In de laatste sessie merkte iemand terecht op: 'we moeten geen zendelingen zijn met een boodschap, maar regisseurs!'

Pardon? Regisseurs?

In onze intrigerende vraag kwam de term al voor: ondergrondregisseur. Voor iedereen was het perspectief om als ondergrondregisseur te gaan functioneren. In de laatste sessie hebben we een advertentie voor een ondergrondregisseur opgesteld. Op de vraag wie er op deze baan solliciteert kwamen genuanceerde antwoorden. Niemand wilde langer als zending door maar de wil om te solliciteren op de functie van ondergrondregisseur was erg wisselend. Sommigen graag, sommigen weifelend, sommigen niet.

Heb je zelf nog eye-openers gehad in dit traject?

Ik ben me sterker bewust dat we bodemverbreiding of 3D-ordening niet centraal moeten stellen. Het gaat om ieders bijdrage aan verbetering van de leefbaarheid in gebieden. Dat is een complex samenspel van veel mensen, partijen en disciplines, waarbij de ondergrond er altijd toe doet. We moeten niet polariseren ondergrond versus bovengrond of ruimtelijke ordening versus bodem. In de ruimtelijke ordening zit veel ondergrond zoals landschap en cultuurhistorie waarop voortgebouwd kan worden. Ruimtelijke ordenaars en ondergrondregisseurs moeten elkaar helpen om gebiedskwaliteit te realiseren.